

Márai Sándor és a Kisfaludy Társaság

Az értekezés címe nem ígér túlságosan sokat. Hiszen az 1930-as esztendőkből bejutni a Kisfaludy Társaságba nem feltétlenül jelenti az írói „beérkezést”, a kanonikussá válást. Ám az is igaz, hogy a Társaság egészében már korántsem képviselte azt a megmerevedett „ókonzervatívizmust”, mint egy-két évtizeddel korábban. S bár a „hivatalos” irodalom(tudomány) fellegvárának számított, messze nem rendelkezett azzal a hatalmi pozícióval, mint annak előtte. Jóllehet eljelentéktelenedésének folyamata jelentősebb időszakot ölel föl, az 1930-as évekre tanúi lehetünk annak, hatóköre miként zsugorodik szinte az alig láthatóra; mily mértékben szűnik meg a társasági publikációs lehetőség: az 1937–1940 közötti esztendőkről mindössze egyetlen *Évlap* jelenik meg, ez egyben az utolsó is.¹ Mintha a pozitivisták intézménytörténet reprezentánsaként kiadott társasági történet az egész társasági történet² lezárása lenne, amely után legfeljebb már csak egy kétségbeesett utójáték következhet. Érdeemes volna hosszabban elmélkedni arról, hogy a lendületes reformkori kezdést miképpen követte a hivatalosságba integrálódás, amely addig lehetett csak élő-életető része az irodalmi életnek, amíg olyan jelentős tisztségviselők irányították munkáját, mint például Toldy Ferenc vagy Arany János. A Kisfaludy Károly irodalomszervezésére emlékeztető múltörzés éppen ennek a Társaságnak a története folyamán tanúsította: miként erősödik föl, majd lesz kizárólagossággá egy olyan típusú normativitás igénye, amely a hatalom lehetőségével párosulva igyekezett kijelölni az irodalmi ítélkezés (nem csupán a kritika) irányát, illetőleg amely mintegy irodalmi törvényhozó testületként jelölte meg: mi a támogatandó népszerűsítendő, és mi az irodalomból kitiltandó. Aligha vitatható, hogy a XIX. század második felében bizonyos területeken a Kisfaludy Társaság úttörő munkát végzett: így például a nemzetiségi népköltészet magyar fordításokban megjelentetése érdemel figyelmet.³ Ám a hivatalossá merevedő irodalomszemlélet képviselője megosztja a magyar írókat, és ennek újabb Társaság alakulása beszédes tanúbizonysága.

A Petőfi Társaság⁴ deklarálta, hogy versenytársa nem kíván lenni sem a Kisfaludy Társaságnak, sem a Magyar Tudományos Akadémiának, már az alakulásakor is sok az átfedés a tagsági névsorban, s ez hamar úgy ért-

kelődött, mint: az új írói csoportosulás sem céljában, sem felfogásában nem alternatívája a régebbinek. Még egyértelműbbé vált ez a XX. századra; s csupán akkor, amikor a teljes kiürülés fenyegetett, kezdett az ókonzervatív szemléletű, nagy tekintélyű vezetés ellenében nyitni a Kisfaludy Társaság. Az államfordulat és a forradalmak egy pillanatra feltárták a kaput, Mórircz Zsigmond tiszavirág-életű tagsága azonban jelzi, hogy az első adandó alkalomkor megint zárt falanxot alkotott a Kisfaludy Társaság; majd az 1920-as esztendők vége hozza meg a régóta időszerű fordulatot. Igaz, ez sem menti meg; nemcsak tekintélye hanyatlott el, ennek következtében nem kizárólag arról volt szó, hogy például az 1930-as esztendők magyar költői antológiái⁵ már messze nem a Társaság ízlése és kánonja szerint jelölték ki költők-írók helyét, hanem sokkal inkább arról, hogy véglegesen elveszítette a *Nyugat* és a nyugatosok ellen vívott reménytelen küzdelmet. S ha az 1920-as évek elején még harcához állami-hivatalos segítséget kapott is, a kánon átrendezését az élő irodalom akképpen végezte el, hogy abban a Kisfaludy Társaság kedvelt és nagyra tartott szerzői nem vagy alig juthattak szerephez.⁶ Az Arany Jánost követő, epigonizmustól sem mentes „iskola” tagjai alkottak véd- és dacszövetséget egymással, hitték társasági tevékenységükön keresztül irányíthatónak az irodalmat, adtak ki különféle világirodalmi szöveggyűjteményeket, amelyekről magyar irodalmi pozícióik erősítését várták. Babits Mihály beválasztása megosztotta a Kisfaludy Társaságot, Négyesy Lászlónak és híveinek utóvédharca végül is kudarccal zárult.⁷ Míg a *Nyugat* néhány jelentős személyiségének a Kisfaludy Társaságba léptetése legalább kísérlet-számba ment a társasági munka felfrissítésére, megcsappant tekintélyének emelésére, a Babitsnál, Kosztolányinál fiatalabbakat már kevéssé foglalkoztatta a „kettészakadt” irodalom két partján helyet foglaló szerzők egykori vitája, s részint maguk keresték meg, esetleg nemzedéki alapon, a maguk szerkesztette orgánumok által kínált lehetőségeket, részint lazább szövetségbe tömörültek (ilyen volt például a Vajda János Társaság), amelynek elnevezése, tagnévsora új tájékozódási irányt jelölt.⁸ Az 1930-as esztendők elejére azonban már aligha lehetett letagadni, hogy a *Nyugat* egy ideje rendelkezik a kanonizálás képességével, a Baumgarten-alapítvány nyilvánvalóvá tette, hogy az állami hivatalosságtól függetlenül létezhet olyan, az irodalmi életben roppant tekintélyre szert tett intézmény, amely a szellemi elismerés mellett anyagi elismeréssel is jutalmazza azokat, akiket erre méltónak tart. Túlságos leegyszerűsítés volna, ha Babits Mihály ízlését jelölnék meg a díjazások „okául”: a babitsi ízlés lényegében nem függetlenedett a *Nyugat*-ban megvalósított irodalomértelmező stratégiáktól. S bár Babitsnak irodalmi-irodalom-„politikai” írásai alapján jól körvonalazhatók esztétikai elvei, s ezek szembeállíthatók például a Kosztolányiéival, majd a Halász Gáboréival, szerkesztési elveit tekintve a *Nyugat* az értékközpontúságra törekedett, igyekezett a kortárs magyar irodalom legfontosabb szerzőinek teret biztosítani.

Nem lenne igazságos az irodalmilag előregedett Kisfaludy Társaság és a *Nyugat* egybevetése, már csak azért sem, mert a Társaság orgánuma, a *Kisfaludy Társaság Évlapjai* jellegénél fogva nem lehetett oly mozgékony és oly messzetelektől, mint a *Nyugat*, az azonban elmondható, hogy a Társaság lényegében akkor nyugodott bele az irodalmi idők kéréseivel való változásai-
ba, amikor a harc már egyértelműen eldőlt. Az utóvédharcokra általában jellemző kompromisszum- (nem keresést, hanem) erőltetést igazolja, hogy 1929-ben még sikerült taggá választani József Ágost királyi herceget,⁹ kinek „költészetét” az 1930-ban taggá választott Babits Mihály „méltatta” érdemének megfelelően. Babitscsal együtt lett tag Kosztolányi Dezső és Gyallay Domokos meg Sebestyén Károly. A vezetőségben Rédey Tivadar az, aki a társasági tagságot elfogadhatóvá tette azok számára, akik egyébként távol tartanak magukat. Voinovich Géza elnököt nem makacs igyekezete hitelesítette arra, hogy szépíróként is nevet-elismerést szerezzen, hanem az Arany János-hagyaték, amelyet villájában őrzött, illetőleg Arany-életrajza, amely ugyan nem az irodalomtudomány modernebb irányzatainak szellemében készült, de amely éppen a féltve őrzött, sőt: rejtegetett hagyatékot felhasználva az eddiginél megbízhatóbb forrása lehetett az Arany-kutatásnak. A másodelnök, Csathó Kálmán kívül maradt az irodalmi harcokon, csendesen, jórészt Herczeg Ferenc nyomában járva épült be a hivatalos irodalomba.

Schöpflin Aladár 1936-ban lett tag, Harsányi Lajos és Nadányi Zoltán társaságában. Míg Harsányi Lajos tökéletesen megfelelt a hagyományörző vonulatnak, Nadányi Zoltán késő impresszionista, igazi kismesterre valló mívés lírája legalábbis nem zavarta a konzervatív köröket, Schöpflin a *Nyugat* irodalmi elveit képviselte, mindenekelőtt kritikusként, színikritikusként, s pályája kezdetétől fogva közel állt Babitshoz. Ő volt az, aki előbb Szabó Lőrincet,¹⁰ 1937-ben Márai Sándort (beválasztására a következő esztendőben került sor)¹¹ javasolta – részint ellensúlyozandó a konzervatívok igyekezetét a többségi vélemény fenntartására. Szabó Lőrincel ugyanis Nyíró József és Vietorisz József lett tag, az előbbinek „ornamentalizmustól” egyáltalában nem mentes „erdélyisége” a kívánatosnak minősülő Erdély-képnek egyre inkább manírba fúló változatát adta (igen jó indulás után), utóbbi derék vidéki tanárként tevékenykedett, fő művének Tranoscius-átültetését lehet tartani: a bibliai cseh nyelvű énekeskönyv magyar változata nem eléggé méltott „kapcsolattörténeti” eseménye lett a szlovák–magyar érintkezéseknek; egyebekben közepszerű alkotó. „Beszédesebb” ama két név,¹² amely az 1938-as tagválasztáskor a Máraiéval együtt merült föl: gr. Bethlen Istváné és Szekfű Gyuláé. Kiváltképpen Schöpflinnek Márait ajánló, rendkívül diplomatikusan megírt szövegével összeolvasva, érdemes egy pillanatra eltöprengenünk ezen a kétségekívül politikai tanúbizonyosággént is szolgáló jelölésen. A Kisfaludy Társaság „hivatalos”-ságához még akkor sem férhet kétség, ha sorait a hivatalosságon kívül létező személyiségekkel igyekszik felfrissíteni (1934-

ben Bartók Bélát és Kodály Zoltánt ajánlják!). Ez a hivatalosság azonban az 1930-as esztendőkhöz már nem feltétlenül azonosítható a mindenkori kormányzat kulturális-politikai törekvéseinek igénlésével. Az a tény, hogy Bethlen és Szekfű szóba került, méghozzá teljesen egy időben került szóba, némi irányváltásra engedhet következtetni. Természetesen a Kisfaludy Társaság maradék idejében sem lett az ellenzékiek gyülekezete, de a hivatalosságon belül a kormányzatétól eltérő, a *Napkelethez*, a *Magyar Szemléhez* közelebb álló magatartást és szemléletet igyekezett képviselni. Egyrészt olyan alkotókat próbált a Társaság megnyerni, akik meghatározott körök előtt tekintélynek számítottak (mint például Schöpflin Aladár), s irodalomszemléletükben bizonyos távolságot tartottak a fiatalabb nemzedék szellemtörténeti elkötelezettségétől, nem is szólva arról, hogy részei lévén a közeli múlt irodalomtörténeteinek, nem volt egészen idegen tőlük egy olyasfajta kiegyenlítődés, amely irodalomtörténeti írja át a közeli múlt vitáit. Másrészt az irodalmi iskolákon, szekértáborokon kívül elhelyezkedő szerzőkre esett a választás, ilyen Nadányi Zoltán és Márai Sándor, jóllehet, az utóbbi mintegy másfél évtizeden át az *Újság* kolumnistája volt, antifasiszta meggyőződését újságcikkeiben igen határozottan kinyilvánította, „nyugati” tájékozódása pedig az angol demokrácia híveként szembeállította a magyar kormányzattal.

Schöpflin Aladár akképpen ajánlotta Márai Sándort, hogy az mindkét fél számára elfogadható volt. Az írói érdemek hangoztatása mellett a regionalitás szempontja is szerepet játszott, Márait ugyanis Komáromi János helyére ajánlotta Schöpflin, és Márai emlékbeszéde sem térhetett ki a regionalitás irodalmiságának problémaköre elől, ám a kérdéskört a regény lehetséges modernségének kérdésével bővítette, miáltal szinte kényszerítette a más műveltségű elnököt, Voinovich Gézát, hogy reagáljon regionalitás–modernség–irodalom hármasságára; miközben olyan politikai kontextusban tartotta a beválasztást és a beválasztott író szituáltságát, amely egyben visszahozta a kronológiai egyidejűség „érték”-tartományába a szerzőt és alkotását. Óvatosan koreografált színjátéknak lehetünk tanúi; Schöpflin azon igyekszik, hogy elfogadhatóvá tegye Márait azok számára, akiktől idegen az a típusú regény, amelynek magyar változata egyre inkább Márai nevéhez fűződik. Ugyanakkor láthatólag törekszik arra, hogy értéként hangsúlyozza az egyébként közelebbről meg nem határozott „európaiság”-ot, egyben a (kortárs) világirodalommal dialogizáló íróról is szóljon. Márai eleget tesz kötelességének, emlékbeszédet mond elődjéről; ám nem tudok megszabadulni a gondolatától: Komáromi János világának leírásába mintha Krúdy Gyula regényeinek néhány jellemzőjét lopná be, sőt, Komáromi karakterizálásának ürügyén az 1919–1938 között eltelt időszak kisebbségi/nemzetiségi szellemiség alakváltozatát mutatja be, miközben irodalmi háttérnek Shakespeare–Proust–Tolsztoj és Petőfi célzatos megidézését jeleníti meg. Igen jellemző, hogy Voinovich ide már nem tudja (feltehetőleg nem is akarja)

követni Márait, az ő Proust-hivatkozása formális marad, a kötelező udvariasságon belül, és sokkal inkább egy alacsonyabb szinten megfogalmazott regionalitásra futtatja ki üdvözlő szavait.

Schöpflin ajánlása inkább diplomáciai mestermunka, mint irodalmi jellemzés. Olyan körben hangzik el, amelyben az irodalmi mű és személyiség külsőleges tényezői fontosabbak lehetnek, mint a mű és személyiség „újító lelkesültség”-e. Egyben annak a felfogásnak is tanújele Schöpflin ajánlása, amely egy társadalmi/irodalmi szokásnak eleget téve, a kanonizáló szervertáshoz igazodik. Nevezetesen a Kisfaludy Társaságba belépés (megint úgy kell írnom) meghatározott társadalmi/társasági körben a be- és az elfogadás bizonyítéka, a(z)lismertség igazolása, mintegy „klasszikussá” avatás. A Kisfaludy Társaság elnöki beszédei sűrűn hivatkoztak a XIX. századi sikertörténetre, számukra ez legitimálta a társasági tevékenykedést, azt nevezetesen, hogy ébren tartói egy nagy múltú, egykor valóban a legjobbakat tömörítő írói csoportosulás eszméinek. Csakhogy ezeknek az eszméknek nem átírására, hanem konzerválására vállalkoztak; akiket a Társaságba befogadtak, azokat (legalább a bemutatáskor) megkísérelték beiktatni a relikviákat tartósítani próbáló közösségbe. Az az irodalmi eszmény, amely a Kisfaludy Társaságban azt szimulálta, hogy túlélte az 1920-as esztendőket, egy muzeális/antikváriusi szemlélet példázata lett. Ám az a tény, hogy a korábbi(?) ellentáborból sikerült néhány alkotót besorolni a tagok közé, a Társaság életképességét, megújulni akarását volt hivatva elhithetni. Schöpflin tagajánlása azonban igencsak árulkodik arról, miféle adatok ismertetése volt szükséges ahhoz, hogy az 1937 decemberére már sokak által méltatott, tekintélyes Márait (aki a *Pesti Hírlap*ban Kosztolányi Dezső helyét foglalta el!) elfogadtassa. A családi viszonylatok, a környezet emlegetése aránytalanul sok helyet foglal el az írói jellemzésben, másképpen szólva, Scherer triádjából a „das Ererbte” látszik meghatározó tényezőnek, a továbbiakban pedig az ajánló lavíroz a Márai-jellemzés és a társasági elvárások között. Fő érve Márai stílusművészete, amelyet a társasági törekvések igazolásának tüntet föl. Talán nem is az a fontos Schöpflin előterjesztésében, ami benne van, hanem az, ami kimaradt. Ebből az írásból a hagyományok folytatójának alakja bukik ki, nem pedig a hagyományokkal vitázó, azokat átszerkesztő szerző. Szó sem esik polgártudatról, a *Napnyugati örjárat* „demokratá”-járól, a modern nyugati regénnyel együttgondolkodó szerzőről. Ám amit Schöpflin elmondott, megindíthatott egy Kisfaludy Társaság szerinti kanonikus szervertást. A szervertást szabályrendszer írta elő, s e szabályrendszer olyan ünnepélyességet kölcsönzött az „ügymenet”-nek, amely a kanonizáláshoz járulhatott hozzá.

Mielőtt Schöpflin tanulságos előterjesztését közölném, leírom a szavazás eredményét: a jelen lévő 28 tagból 21-en mondtak igent Márai tagságára.

441. Márai Sándort ajánlják Schöpflin Aladár, Csathó Kálmán és Sebestyén Károly. Alulírottak tisztelettel ajánljuk a Kisfaludy-Társaság új tagjául az üresedésben lévő helyek egyikére Márai Sándort.

Annak az írói nemzedéknek, amely közvetlenül a világháború után lépett fel az irodalomban, Márai Sándor egyik legkiválóbb munkása. Kassáról indult, annak a Grossschmid-családnak ivadéka, mely a közelmúlt nagy jogtudósát adta a magyar szellemi életnek.¹³ Apja az elszakított Felvidék magyar kisebbségi küzdelmeinek egyik vezető harcosa volt.¹⁴ A kassai patricius család szelleme és életformái határozták meg Márai Sándor írói munkásságának jellemét. Onnan hozta magával nemcsak művei alapvonásait: a finom műveltséget, a stílus művészi gondját és fegyelmét, a kifejezés tiszta világosságát, szelleme emberiségét is. Évekre terjedő külföldi tartózkodása műveltségét és élettapasztalatát gyarapította, de nem idegenítette el a magyar szellemtől és nem fertőzte meg idegenséggel stílusát. Műveit az európaiság és magyarság teljes összhangja emeli ki mai irodalmunk alkotásai közül.

A Kisfaludy Társaság legszebb hagyományai közé tartozik a szép magyar stílus ápolása. Ezt a hagyományt véljük szolgálni azzal, hogy felhívjuk a Társaság figyelmét körünk legkitűnőbb stílus-művészeinek egyikére, Márai Sándorra.

Budapest, 1937. december 25.

Schöpflin Aladár

Hozzájárul: Csathó Kálmán és Sebestyén Károly

Mind a Kisfaludy Társaság, mind Schöpflin szándékait érteni vélem, talányosabb számomra: Márai Sándor miért fogadta el a jelölést, miért lépett a Kisfaludy Társaság tagjai közé. Hiszen azóta, hogy leszámolt zendülő ábrándjaival, feldolgozta és elhagyta az avantgarde fölkínálta lehetőségeket, igyekezett távolságot tartani mindenféle csoportosulástól, a kollektív vállalkozások taszították, s mint az *Egy polgár vallomásai* záró fejezete tanúsítja, pályáját béklyózó köteléknek érzett mindenféle emberi-művészi elkötelezettséget, kiváltképpen az 1930-as esztendő közepére szinte intézményesedő elhatárolódási és csoportszerveződési mozgalmakat. Még a *Nyugatnak* is csupán néhány írást adott közlésre, sem a *Válasz*, sem a *Szép Szó* „köréhez” nem csatlakozott, nem publikált e folyóiratokban, viszont az *Apollóban* és a prágai *Új Szellemben*, amelyek legalábbis egyelőre az írói hely meghatározásából nem veszik ki részüket, igen. S bár Márai sűrűn szerepelt az 1930-as években, regényeiről a legkülönfélébb világszemléletű lapok, folyóiratok egymással nemegyszer vitatkozó ismertetéseket tettek közzé, nemigen ápolta „irodalmi” barátságokat, nem vállalt tagságot irodalmi társaságokban; függetlenségét igyekezett mindenáron megvédeni.

1938-ban viszont ott találjuk a Kisfaludy Társaságban, amely ugyan már – korábban volt erről szó – nem hatalmi tényező, eljelentéktelenedését a magyar irodalomalakulás eredményezte, tisztségviselői és feltehetőleg tagságának egy jelentősebb része még mindig hittek „legitimáló” jelentőségében. Márai annál sokkal jobb ismerője volt a magyar irodalmi életnek, hogy ne látta volna világosan, megválasztása félreértésekre adhat alkalmat, azt a lát-

szatot keltheti: kiegyezett azzal a hivatalossággal, amelyet nem is olyan nagyon régen (igaz, kulturáltan) támadott (vö. Függelék). Aligha mentegethette magát (ha egyáltalában mentegetésre szorult volna), hogy Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc már előtte elfogadta a tagságot, így a Társaság már nem az az intézmény, mint ami Móricz Zsigmond kizárásakor volt. Valószínűleg az a fordulat sem lehet kellő magyarázat, hogy Márai éppen azért fogadta el a fölkinált tagságot, mert *már* nem volt a Kisfaludy Társaság hatalmi tényező, már nem dönthetett lényeges irodalmi kérdésekről, legföljebb általa meghirdetett pályázatok útján érvényesíthette „esztétikai” szempontjait. Arnyi tetszik mindössze bizonyosnak, hogy Márainak íróságára vonatkozó kijelentései és Kisfaludy Társaság-i tagsága között létezik ellentmondás, a magános szerző önkanonizációs törekvései és egy hivatalos intézmény kanonizálásának elfogadása nem hozhatók „közös nevező”-re, legalábbis probléma nélkül nem.

Az 1938-ig terjedő Márai-életműnek ugyanis egyik kitüntetett vonása az önkanonizációs törekvés, saját írói pályája módosulásainak elleplezése, annak hirdetése, hogy következetesen és egyenes vonalúan halad egy megtervezett irodalmi úton. Először is megkísérli kiiktatni az életműből az 1910-es, valamint az 1920-as évek eleji írásait, köteteit, ezeket műlajstromába nem engedni fölvenni. 1930-as verseskötetét lírai pályafutása befejezéseként jegyzijegyezteti, elutasítván Babits Mihály kérését, adna verset az általa szerkesztett antológiába,¹⁵ még hozzá éppen a lírai költői szereppel való szakítással indokolta. Az *Egy polgár vallomásai* „kíméletlen” őszintesége, mint az önéletrajzi műveké általában, fikcionáltság, Márai azonban messze túlmegy az emlékezet szokványos kihagyásos „technikájá”-n, átírja életét, válogat az életrajz eseményeiben, nemcsak a „tények”-et csoportosítja helyenként meglepő szabadsággal, hanem újrakonstruálja, „korszerűsíti” önnön eseménytörténetét, megalkotja azt az írófigurát, akivé egy kassai polgárgyermeknek válnia kell. Jóllehet éppen a kassai szereplők egyike-másika magára ismert; Máraival lejátszódott megint Flaubert „pere”, a mű szereplői önmagukat olvasták a regényben, egy kulcsregény elvárásai horizontja érvényesült, ahelyett, hogy kulcsregény formájába öltöztetett „kortársi” művészregényként forgatták volna. Azt a művészregényt, amelynek szolgálatába állította szerzője az életrajzi tényezők esetlegességét.

Márai taggá választásakor mindhárom „fő”-szereplő kiemelte, hogy az egyik „felvidéki” író lépett a másik helyébe. Nem tudom, milyen mértékben, de Márai döntését befolyásolhatta, hogy Komáromi Jánosról kell megemlékeznie, arról az íróról, akinek írói világa ugyan fényévnnyi távolságra esett az övétől, és akivel korántsem volt azonos az olvasótábora, de akire emlékezve elmondhatott egyet-mást önmagáról, a maga helyzettudatáról, a maga kapcsolódásairól. Egyszóval ezt az emlékezést is önkanonizációjának szolgálatába állíthatta. Lényegében két részből állt székfoglalója. A *felvidéki író* címmel (*Komáromi János emlékezete* alcímmel)¹⁶ kezdte az 1938. december 7-i

ülésen felolvasottakat, ezt követte *A feladat* című novellája,¹⁷ amelynek hőse Kazinczy Ferenc, s mely ismét az írólet és a kötelezettségek között hányódó írófigurát képzi meg. Ez utóbbiról már készítettem elemzést,¹⁸ az előbbi közlését indokolja, hogy mintegy illusztrálja, amit az önkanonizációról a föl-jebbiekben írtam, illetőleg többszöri megjelenése ellenére is ismeretlen még a Márai-kutatók körében is.

Az írók makacs és heves lokálpatrióták. A kíváncsiság, a féltés, az emlékezés kényszerétől hajtva jár vissza képzeletük szülőföldjükre. Minden nagy író ugyanazt a tájat festi örökké: a gyermekkor tájait, egy várost, jegenyékkel szegélyezett útvonalat, egy dombot, mely fölött – nagyon régen, az örökkévalóságban – egyszer kék volt az ég. Az író örökké hazajár, akkor is, ha a világról beszél. Shakespeare görög tájakon vagy cseh erdőkben utaztatja hőseit, de az erdő, melyet hevenyészve felvázol díszletként a cselekmény körül, örökké az Avon-parti erdő, vagy az a másik, melynek tisztásán Hathaway Anna majsorsága állott. A világot állítja elének, de a díszlet elemei, a cserjék, házak, a táj fénytörése mindig a másik világ kelléktárából kerülnek elő, kissé porosan és pókhálósan, mint a nagy emlékek általában. A nagy író megtisztítja a legszemélyesebb emléket minden helyi vonatkozástól. Proust *Combray*-ja, Tolsztoj erdővel s patakkaal szegélyezett orosz udvarháza nem lelhető fel semilyen(!) földrajzkönyvben. Mégis, az örök tájat, az író legszemélyesebb élményét hitelesnek és valóságosnak érezzük: mert minden lélek őriz, mélyen és titkosan, egy másik térképet, amely nem politikai, nem is etnográfiai, nem is víz- és földrajzi. Ez a gyermekkor térképe, az igazi haza térképe.

Az író örökké lokálpatrióta s néha gyermekesen és féltékenyen az. Petőfi, mikor az Alföldről beszél, indulatosan és szenvedélyes kiáltással tagad meg mindent, ami nem pusztaság és végtelenség. Komáromi János a Felvidék írója volt, a táj, melyet Petőfi a gyermekes és dacos „mit nekem”-mel tagadott meg – a Kárpátokat, a „fenyvesekkel vadregényes tájat” – Komáromi számára nem volt deklamáló vadregény, hanem csendes, örök és sejtelmes valóság. A tájfestés, mellyel az író iparkodik visszaadni a szülőföld rajzát, mindig homályos, kísérteties. Ami az átutazó vagy érdeklődő idegen számára látvány, az író számára élmény. A fűzes, a hegy, az országútminti düledező régi ház, egy rozszant fedelű pajta, magányos tölgy, egy gödör, melyet szénégetők ástak valamikor, egy délután fénytörése az erdő tisztása fölött, mindez telítve van az otthon nyájas és félelmes, meghitt és borzongató erejű élményével. Az író számára itt kezdődött a világ; s amit később megismert, e díszletek közé állítva lesz csak igazi valóság.

Az író néha küzd e rejtelmes kötés, titokzatos vonás ellen. Képzetele kalandra indul a világba. A század eleji, s különösen a háborús éveket követő időben az írók a világba menekültek az otthon félelmes romjai közül. Ez a menekülésvágy Európa-szerte elragadott egy nemzedéket. A cselekedetbe menekültek, az önmagáért való, önkényes cselekedet igézetébe, vagy a világi kalandba, melyben van Szahara, Csendes-óceán, politika és társadalmi forradalom. A menekülő nemzedék írói birtokba vették a világot, sokan elhullottak az irodalmi kalandban, otthagyták fogukat a politika, vagy az egzotikum farkasvermeiben. Mások, a boldogabbak, kiket oldhatatlan kötés rögzített a végzethez, melynek otthon a neve, a megszállottak makacsságával adták át magukat a fájdalmas kalandnak, s az alvájárók biztonságával bolyongtak az otthon élményének sejtelmes fényű alvilágában. Ilyen

megkötözött, megigézett, megszállott írója volt a gyermekkor tájainak, a magyar Felvidéknek Komáromi János.

E kötöttségben a világirodalom nagyjaival tartja a rokonságot. A táj, a díszlet, s e tájon felvonuló alakok művében nem választott és elhatározott kellékek és szereplők: olyan erővel ír az otthonról, mely számára a Felvidék, s az emberekről, kik az örök tájat benépesítik, mintha soha más tájat és embert nem ismert volna. A folyók, melyek e tájat öntözik, a Laborc, az Ung, az Ondava, a hegyek, melyek körülállják e tájat, a Vihorlát, a Szinnai kő és a Nezsabec csúcsa, a tengerszemek, melyeknek vize a remetei völgybe folyik le, a városok, melyek a Felső-Tisza partján elterülnek, s a várak és emlékjelek, melyek Zborótól és Bártfától mutatják az évszázadok titkos útjelzéseit a magyar medence terített asztala felé vonuló ruszinnak és szlováknak; ez a keret, mely körülállja a felvidéki író élményét. Nem vágyik el innen. Ez az emberfajta jelenti számára az emberi és nemzeti problémák testet öltött összességét. S ez a felvidéki ember, akinek Komáromi János éles és bátor vonásokkal állított emléket művében, elég erős és sajátos jelenség, hogy lelkiismeret-vizsgálatra kényszerítse az egyetemes magyarságot; nemcsak most, mikor ez időszzerű történelmi pillanatban, ismerős, rokoni mozdulatokkal, mintegy életmagyságban élénk lép. Volt két évtized a magyar nemzet életében, mikor az írók varázslata tartotta együtt Észak, Dél és Kelet magyarjait. Két évtized nem nagy idő a népek életében: de a magyar történelem trianoni évtizedei alkalom voltak arra, hogy a nagy család tagjai, az otthoniak és az elszakadtak, alaposan szemügyre vegyék egymást, s ne csak az emlékezés érzelmes tükörképében, hanem a tragikus távolság hidegebb fényében, szigorúbb és tárgyilagosabb szempontok szerint is megismerkedjenek. Az irodalom vállalkozott e nem mindig hálás szerepre. A trianoni évtizedek magyar irodalma nemcsak az irredenta tárogatószava, hanem kemény per, a számonkérés és ismerkedés pere. Ez évtizedekben megtudtuk azt, hogy a trianoni tragédia igazi értelme éppen a felvidéki és erdélyi lélek különválása a magyarság lelkétől. Ez a felvidéki ember, aki Komáromi regényeiben határozott magatartással áll előttünk, nem romantikus szabadsághős, amilyennek egy érzelmes kor érzelgős hősiesség-eszményeként néhány nemzedék látni szerette. Komáromi regényeiben a kurucok a szabadságért küzdenek, de ez a szabadság egyszerre nemzeti és társadalmi, egyszerre valási és szociális szabadság. Esze Tamás rongyos, mezítlábas talpasai ennek az örök, egyáltalán nem romantikus magyar szabadságharcnak hősei. A felvidéki ember harcoló és számon kérő ember. A felvidéki város és táj, hangulatával és sejtelmességével, vonzó rajzával és fenyőillatú távlataival, komor meséskönyv szövegrajzként tárul elénk Komáromi műveiben. Ezek a mesék az „ordasok”-ról¹⁹ és a „kozákok”-ról²⁰ adnak hírt, a felvidéki zsellér parasztról, aki minden korban kétségbeesett dühvel és erővel keresi a maga nemzeti és társadalmi igazát a rabtartókkal szemben, keresi az ismerős tájon azt a szerény zugot, ahol otthona lehetne, ahol kezemunkájával emberhez méltó feltételek mellett el tudná tartani magát és családját. Ezt az otthont keresik, fokossal és baltával kezükben, Komáromi hősei, a Kárpátok magyar, ruszin, szlovák parasztjai, Esze Tamás talpasai, a kurucok, a „kozákok”, az „ordasok”... Ez a nemes és vadregényes táj telítve van ma is a felvidéki zsellér parasztság örök szabadságharcának árnyaival. Az író nem anekdotázott, mikor a gyermekkor tájai felé fordult képzeletével; a történelemben is azt kereste, amit a gyermekkor valósága mutatott; az ember harcát életének nehéz és gonosz feltételei ellen. S nincs írói nagyság e figyelem és szándék nélkül. Az író erkölcsi hitele nem lehet más, csak az őszinte bátorság, mellyel vállalja hőseinek emberi ügyét is.

A felvidéki író művéből erős szóval hangzik ki ez a vád. A táj lélekalakító ereje megszabja az író művének határait és jellegét. Regényeinek néhány oldalán mintha az orosz puszták légáramlása vonulna át. A rokonság, mely e tájhoz fűzi, a szerződés, melyet e táj embereivel kötött, oldhatatlan. Csendes ez a táj, csendes, magasztos és szomorú, mint minden, ami telítve van az emberi szenvedés örök és engesztelhetetlen emlékjeleivel.

Márai előadás-esszéjének „szubverzivitása” akkor tetszik ki igazán, ha az egyébként gyér, részint forrásul, részint vitaszöveggént funkcionáló Komáromi-szakirodalomhoz mérjük.²¹ Az a Márai-textusból jól látható, hogy szerzőnk feltehetőleg csak belelapozott Komáromi regényeibe, az emblematicusnak szánt regénycímek idézésén, a couleur locale-ként szolgáló földrajzi-hangulati jelöléseken kívül, legfeljebb az oroszokra utalás jelez közvetlen érintkezést Komáromi műveivel, ám még ezt is vehette a Komáromi-emlékkönyvből. Ugyancsak kitetszik a Márai-szöveg visszafogottsága, mindenekelőtt aktuálpolitikai tekintetben; jóllehet a visszacsatolás személyében érintette (hadd nevezem meg Kassához fűződő viszonyát), mégsem játszik rá erre a lehetőségre, nem „emeli meg” a Komáromi-életmű jelentőségét, sőt, még az oeuvre úgynevezett Monarchia-vonatkozásairól sem esik szó. Sokkal inkább egy olyan írói magatartásról, amely pusztán (inkább talán, mint bizonyosan) metaforaként idézhető meg Komáromi Jánosról szólva, valamint egy olyan típusú „lelkiismeret-vizsgálatról”, amelynek ürügye csupán a Komáromira emlékezés. Egy történelmi „határ”-helyzetben, a szabadságértelmezések évadában Márai az író morális szituáltsága újragondolásának szükségességére figyelmeztet, és ezen keresztül részint a politikai látszat-időszerűséggel szemben történő állásfoglalásra, részint a magyar irodalmi régiókban artikulálódó önállósági és összetartozást hirdető törekvések egybelátására. Mindennek keretétül megrajzolja a maga szellemi önéletrajzát, de nemcsak a magáét, hanem a menekülők nemzedékéét is, hogy velük szemben fölvezolja a „megkötözött, megigézett, megszállott” írókét. Jóllehet külső tényezők alapján Komáromit ezek közé sorolja, ám éppen a maga regényeinek idegondolásával a gyermekkor tájaihoz hű írói magatartás mintegy az életút következő állomásaként fogható föl, ezt kiváltképpen a világ-irodalmi rokonság emlegetése sugallhatja (a Márai által olvasott francia szerzők lennének ideilleszthetők). Az önismeret jelentősége, a Márai-publicisztika/esszéisztika egyik fontos tétele, itt is előkerül, mint ahogy 1938. december 7-én éppen nincsen időszerűség nélkül az ilyesféle kitétel: „Komáromi regényeiben a kurucok a szabadságért küzdenek, de ez a szabadság egyszerre nemzeti és társadalmi, egyszerre vallási és szociális szabadság.” A „felvidéki ember” pedig alapvetően más, mint „amilyenek egy érzelmes kor érzélgős hősiesség-eszményeként néhány nemzedék látni szerette volna”. A „hivatalos” Komáromi-kultusz ellenében foglal Márai állást. Habár adatokat például még az 1933-as Komáromi-emlékkönyvből (is) kölcsönzött, az

ő Komáromi-képe nemcsak részleteiben tér el az ott fölvázolttól, hanem éppen azért, hogy a maga esztétikai tapasztalatait kölcsönzi a látszólag a hivatalosság terminológiáját elfogadó és eszerint értékelő esszéjének (a „felvidéki” ember első megközelítésben nem regionalitásban rejlő helyzetudatát, hanem mintegy „örök” karakterisztikumot látszik tanúsítani); a laudatio-emlékezés igényének eleget téve a maga különűjtát mutatja be, saját regionalitásfelfogását, amely akképpen műltszemlélet, hogy a jelen problematikája felől értelmeződik. Márai átírni, átformálni próbálja forrásai szóhasználatát, ennek következtében a „megfelelések” mindenekelőtt eltérések.

A Komáromi-émlékkönyv ünnepi írásából emelek ki mondatot: „A háttér sajátos népmesei hangulatának kódén keresztül fel-felsötétlik a felvidéki magyar parasztnak a munka verejtékében fénylő alakja és az évszázados paraszt-sors ellen lázadozó ős-kuruc természete.”²²

Márainál ez emígy jelenik meg: „A felvidéki város és táj, hangulatával és sejtelmességével, vonzó rajzával és fenyőillatú távlatával, komor meséskönyv szövegrajzaként tárul elének Komáromi műveiben. Ezek a mesék az »ordasok«-ról és a »kozákok«-ról adnak hírt, a felvidéki zsellér parasztról, aki minden korban kétségbeesett dühvel és erővel keresi a maga nemzeti és társadalmi igazát a rabtartókkal szemben, keresi az ismerős tájon azt a szerény zugot, ahol otthona lehetne, ahol keze munkájával emberhez méltó feltételek mellett el tudná tartani magát és családját.”

(Valóban csak zárójelben: ennek az esszének irányultságára figyelve, nem lehet nem hangsúlyozni Márai szociális érzékenységét, amelynek artikulálódása talán nem teljesen független az 1930-as években megismert magyar szociográfiai munkától. Ezek egyikének-másikának írónk rokonszenvező recenziója volt!)

A két följebb idézett szöveg távolsága egyben Márai távolsága a hivatalos-konzervatív felfogásoktól, amelynek képviselői szívesen sorolták volna be Márait maguk közé, míg ilyen hívás a (szélső)jobboldalról vagy a népi írók részéről sohasem érkezett. Márai esszéje elhatárolódás, együtt a Kazinczy-novellával, minden irányban. Esetleg nem egészen érdektelen megemlíteni, hogy a *Kisebbségben* 1939-ben jelent meg, s az itt fölvázolt Kazinczy-kép pedig diametrálisan ellenkezik a Máraiéval.

Márai ott folytatja a Kazinczy-„életrajzot”, ahol a *Fogságom naplója* abba marad, míg Németh nemzetkarakterológiai fejtegetéseiben Kazinczy a negatív póluson helyezkedik el. A Kazinczy-novella olyan értelemben kiegészítése, sőt: kiteljesítése a Komáromi-esszének, hogy részint irodalomtörténeti távlatot kölcsönöz neki, részint az irodalmi-nyelvi feladatvállalást, a hitelesnek tetsző megszólalás esélyét egy nem politikai szerepet vállaló írónak tulajdonítja. Annak, akit a hagyományos tudat nyelvújítóként tart számon. A Márai által megrajzolt Kazinczy feladatként a hagyomány újragondolását jelöli meg, nem egyszerűen a szókészlet felfrissítését, hanem a korszerű gon-

dolkodáshoz szükséges terminológia megteremtését. Az már csak a véletlen játéka, hogy *A feladat* helyszíne részben egybeesik a Komáromi-esszéével, meg talán az is, hogy a „felvidéki író” is, Kazinczy is – Márai fölfogásában – nem felel meg a „köz”-várákozás hangoztatta igényeknek. Így a Kisfaludy Társaság ugyan tagjai közé választotta a beilleszkedni nem tudó, de nem is akaró író, beléptette a maga kánonjába, ám Márai válasza a függetlenségét őrző íróé volt, aki még a kényes szituációkban sem tágít nézeteitől. Ennek fényében szinte hiábavalónak tetszik Voinovich Géza elnöki üdvözlő beszédében megfogalmazódott kísérlete Márainak a konzervatív táborba történő integrálására. S ha előbb Márai írta át a Komáromi-szakirodalmat, most Voinovich próbálja meg átírni Márait annak érdekében, hogy a Kisfaludy Társaság pozíciója, kánonörző volta erősödjék. Voinovich viszonylag keveset szól Márairól, kiszólásai árulják el szemléletének irányát.

„Tisztelt, kedves, új Társunk!

Szívesen üdvözlöm a Kisfaludy-Társaság körében. Ön, tisztelt barátom, első szépirodalmi műveiben²³ fiatalos nyíltsággal tárta föl magát s e vonás megmaradt újabb műveinek közvetlenségében. Saját magának őszinte megfigyelésén át jutott el az általános lélektani problémák megértéséhez, a lélekrajz mélységéhez.²⁴ Előadásában szívesen keres új módokat; elindult azon a Proust-törte úton, melyen az író mellőzi alakjainak leírását, bemutatását, a hangulataikba, érzéseikbe, gondolataikba kívülről való önkényes, magyarázó behatolást, – helyzeteik, szavaik, viselkedésük fedik fel kilétüket; úgy ismerjük meg őket lassanként, mint azokat, akikkel az életben találkozunk. – Megbecsüli nyelvünk épségét, szépségét, a főváros némely köreiben elharapózott jargonok nem ejtettek rozsdafoltot tollán. Kiemelkedő érdeme nagy műveltsége, mely meglepő termékenységgel írott kis cikkeiben tűnik legkivált szembe, amelyek a nap eseményeihez, hangulataihoz, napi érdekű kérdésekhez, szinte úgyszólván, napihírekhez szólnak hozzá, finoman, eredeti szempontból, érdekesen, sokszor költői szépséggel.

Ez érdemek nyitottak Önnek utat Társaságunkba, mely első itteni belépése óta baráti-lag is szívesen fogadta.

A véletlen műve, de ma kifejezőnek érezzük, hogy éppen most, a régi Felvidék színmagyar részének visszacsatolása napjaiban foglalja el székét közöttünk Ön, a Felvidék régi érdemes családjából származó író, s körünkben is éppen az Ung és Ondava irodalmi tájfestőjének, Rákóczi népe írójának, korán kidőlt kedves társunknak örökébe lép.

Sajnálatos, hogy a Felvidék hangja ritkán szólalt meg irodalmunkban, dalai, meséi, bérceihez, várromjaihoz, vizeihez kapcsolt mondái még összegyűjtésök- és feljegyzésökig sem jutottak.²⁵ Népének sokféle, sok színű tájcsoportjai, a bányavárosok külön színezete csak egy-két írónknál éledtek meg. Annál nagyobb mező van tárva a felvidékről származó, vagy ott növekedett írók előtt, annál több új színt, több új emberi arcot, annál több másfajta életmódot hozhatnak magukkal irodalmunkba, e színekben, típusokban, szokásokban sajátos, gazdag országrészből.

E kívánsággal s e reményben nyújtom át Társaságunk oklevelét, szíves és hathatós közremunkálását kérve Társaságunk feladataihoz.”

A látszat azt mutatja, mintha kölcsönös autorizálásra került volna sor. Hiszen a Kisfaludy Társaság gyarapodása nem kétséges, ugyanakkor Márai „hivatalos” befogadása előtt már nincsen akadály. Az ünnepségen elhangzottak azonban azt tették nyilvánvalóvá, hogy a nézetek szintjén nem történt közeledés, mindkét fél önmagát autorizálta, saját helyzetét vélte erősíthetőnek azzal, hogy megmaradt lényegében ott, ahol eddig volt. Márai feltehetőleg tudta azt, amit a Kisfaludy Társaság nem – vagy nem nagyon akart tudomásul venni. A kanonizálásban a hivatalos intézmények szerepe korlátozott, erősen időleges. Talán a „felvidéki” író másságának, Kazinczy feladatvállalásának leírásával Márai erre is felhívta az őt tagjai közé fogadó Intézmény tagságának figyelmét.

1 A *Kisfaludy-Társaság Évlapjai*. Új folyam 60. k., 1937–1940, Bp., 1940. Az 58. kötet az 1929–1932 közötti évek anyagát adja: Bp., 1953; az 59. kötet az 1933–1936 közöttiekét, Bp., 1936.

2 KÉKY Lajos, *A százéves Kisfaludy-Társaság (1836–1936)*, Bp., 1936. Vö. még: MÁRAI Sándor, *A százéves Társaság*, Újság, 1936. febr. 16., 1–2. (Függelékben).

3 Erről bővebben, több egykorú írással: *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből*, szerk. KEMÉNY G. Gábor, Bp., 1961, 517–531.

4 CSÁSZÁR Elemér–LAMPÉRTH Géza–PETRI Mór, *A Petőfi-Társaság ötven esztendeje*, Bp., 1926; CSÁSZÁR Elemér–HAVAS István, *A Petőfi-Társaság hatvan éve a magyar irodalom szolgálatában*, Bp., [1936]. Az 1876. nov. 23-i alapítást az 1977. jan. 1-i alakuló ülés követte. A Társaság első elnöke Jókai Mór volt. Nevezebb tagjai a modernebb időkben: Ambrus Zoltán, Czóbel Minka, Juhász Gyula, Molnár Ferenc, Oláh Gábor. Érdekes módon Molnár Ferencet a Kisfaludy Társaság is tagjai közé választotta.

5 *Új anthológia. Fiatal költők 100 legszebb verse*, összeáll. BABITS Mihály, Bp., 1932; *Új magyar költők*, összeáll. MAKKAJ László, Bp., [1937]. *Magyar versek könyve*, szerk. HORVÁTH János, Bp., 1937 ugyan tesz engedményeket a konzervatív ízlésnek, de alapjában érzékelteti a kánon átrendeződését, kiváltképpen az 1942-es második kiadásban. József Attila szóvá teszi a rossz verseket, de az antológia egészét méltatja fenntartásai elle-

nére: *Összes művei III, Cikkek, tanulmányok, vázlatok*, sajtó alá rend. SZABOLCSI Miklós, Bp., 1958, 188–190.; *Mai magyar költők. A fiatal magyar költőnemzedék negyven lírikusának versei*, összeáll. VAJTHÓ László, Bp., 1941.

6 Így esett ki például Vargha Gyula az irodalmi köztudatból, pedig Horváth János nagyra tartotta.

7 FRIED István, *Babits Mihály és a Kisfaludy Társaság*, Dunatáj, 1993, 2–3: 17–21.

8 SZALAI Imre, *A Vajda János Társaság*, Bp., 1975. A szerző könyve elején áttekinti az irodalmi társaságokat.

9 1929. II. 5-én Babits József Ágost királyi herceg verseiről: *Nagyúri dilettánsok = Esszék, tanulmányok II*, sajtó alá rend. BELIA György, Bp., 1975, 409–411.

10 Schöpflin Aladár és Sík Sándor írták alá az ajánlást: „az étellel küzdő a világban elhelyezkedést kereső férfi keserűségét, lázadozását, a szellemi életet élő ember megaláztatásait az anyagias világban éneklő férfias hangokon; utóbb lehiggadva lágyabb és melegebb hangokat is talál a családi élet és a természet szépségeinek megszólaltatására.” *Évlap 1937–1940*, 436–437.

11 Az 1938. febr. 2-i ülésen. Uo., 53. Schöpflin ajánlásának szövege: 441.

12 Rajtuk kívül Kállay Miklós is tag lett. *A Kisfaludy Társaság négy új tagja*, Est, 1938. febr. 4., 9.; *Die Neuen Mitglieder der Kisfaludy-Gesellschaft*, Pester Lloyd, 1938. Nr. 30. Esti kiadás.

13 Grosschmid Béni. Márai szép portrét ad róla az *Egy polgár vallomásai* első kötetében.

14 Grosschmid Géza. Két cikluson keresztül volt szenátor a prágai parlamentben, 1932-ben, feltehetőleg nem egészen saját akaratából, áttelepült, Miskolcon lett közjegyző, majd 1934-ben halt meg.

15 Márai levelei Babitshoz: OSzK Kt. Fond III/868. Vö: FRIED István, *Márai Sándor titkai nyomában*, Salgótarján, 1993, 37., 61.

16 Évlap 1937–1940, 254–257.; Pesti Hírlap 1938. 284. sz. A megemlékezés alap gondolatához vö. még: *A Kárpátok = A négy évszak*, Bp., 1938, 39–40.

17 Évlap 1937–1940. 257–262. Kötetben: *Mágia*, Bp., 1941, 269–280.

18 Vö. tőlem: *A feladat. Egy Márai-novella világa*, Tiszatáj, 1995, 2: 46–49.

19 Célzás Komáromi 1930-ban megjelent *Ordások* című regényére.

20 1925-ben jelent meg a *Hé, kozákok* című regény.

21 Komáromi János huszonöt éves írói jubileuma. *Komáromi János Munkái XIII*, Bp., 1933; PADOS Pál, *Komáromi János*. Bölcsészettudományi értekezés. Bp., 1938. A székfoglaló után jelent

meg: JAKABFI László, *Komáromi János*, It, 1939, 113–130.; KARÁCSONY Sándor, *Komáromi János*, Bp., 1941.

22 BERÉNYI László, *Komáromi János, az író = Komáromi János huszonöt éves...* , 13.

23 Voinovich itt feltehetőleg *A zendülők* és a *Csutora* című regényekre utalt, hiszen Márainak 16-17 éves korában, álnéven publikált elbeszéléseit nem ismerhette.

24 Talán a *Válás Budán* és *A féltékenyek* című regényekről lehet szó.

25 Akár meglepőnek is minősíthetnők, hogy Voinovich elfelejtette: az általa oly alaposan kutatott Arany János-epika, nevezetesen a *Katalin*, mennyit köszönhet a Mednyánszky Alajos által gyűjtött, feldolgozott, német könyvben megjelentetett (majd később magyarra is lefordított) kötetnek: *Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarns Vorzeit*, Pesth 1829. Innen Jókaiig, Mikszáthig, sőt: Szántó Györgyig (*A három vaskorona*) bezárólag merített több író, mikor a Vág völgyének regekincsét dolgozta föl.

FÜGGELÉK

A százéves Társaság Írta Márai Sándor

A Kisfaludy Társaság néven ismert magyar Széptudományi Intézet ma ünnepelte százéves évfordulóját. A magyar írók legtöbbszörnek nincs kürtőkalapja, talán fekete kabátja sem, hogy az ünnepélyes alkalomhoz illő hivatalos díszben vehessen részt a családi ünnepeken. Sokan, akik az élő magyar irodalomnak tagadhatatlanul művelői, talán nem is hivatalosak a fennkölt cécóra. De hivatottak és választottak, mint a hívatlanok és kitagadottak, minden magyar író rokon érzésekkel fordul e napon a Társaság felé, amely Arany Jánost és Madách Imrét fedezte fel, mely megajándékozta a magyar szellemiséget a teljes magyar Shakespeare- és Molière-fordítással, mely tagjai közé számlálhatta Fáy Andrást, Kölcseyt, Vörösmartyt, elnökének vallhatta Eötvös Józsefet és Gyulay[!] Pált. Minden magyar író rokon érzésekkel fordul a Társaság felé, akkor is, ha szellemi pártállása, irodalmi vagy politikai világnézete engesztelhetetlenül a másik tábor csatásorába szólítja – annak a másik magyar irodalomnak táborába, melynek elkülönöttségét, más-

féleségét éppen a Társaság jelenkori elnöke, a tiszteletreméltó Berzeviczy Albert jellemezte, mikor köztudatba dobta a „kettészakadt irodalom” jelszavát. Igen, a magyar irodalom jóideje „kettészakadt”, s egy nagy tábor, talán nem is a legselejteesebbek, csak a szakadék túlsó partjáról küldheti e napon rokonérzésének jeleit a Társaság felé. Nosztalgia és sértődött honvágy nélkül állapíthatjuk ezt meg, ma sem lengetünk fehér zászlót és nem kérünk helyet a napos oldalon. A magyar irodalom kettészakadt, van a hivatalos, melynek éppen a százéves Társaság legfőbb ítélőszéke, s van a másik, amelynek nincs más ítélőszéke, csak az idő. Az az irodalompolitika, melyet a Társaság minden ünnepi és gyakorlati megnyilvánulásban kifejez, amelyet dicséretes kiállításával vállal és tagjainak társadalmi tekintélyével fedez, nem azonos többé az élő magyar irodalom szándékaival. Magyarországon ma a Társaság jelenti a hivatalos irodalmat, a „gesinnung-irodalmat”, – jelenti akkor is, ha tagjai között számlál olyan nemes és előkelő tehetségeket, mint akikkel csakugyan dicsekedhet, s kiktől az „elfogult”, a „baloldali” irodalmi értékelés sem tagadja meg a hódolatot. A magyar irodalom tragikusan kettészakadt, – s éppen a Társaság századik születésnapja alkalmas reá, hogy újra megállapítsuk ezt. A magyar író, amikor torkát köszörüli, hogy üdvözlő szavakat vágjon ki a Társaság ünneplésére, érzi e napon a magyar közélet akusztikai fonákságát; van, akinek minden óvatos szavát hivatalos hangszóróval továbbítják a lelkekhez, s van, akinek telitüdős kiáltása is megreked a kuckóban, ahová sorsa, lelki alkata és meggyőződése állították. A kuckónak nincs akusztikája: a Társaságnak szép díszterme van. A vélemény és a szép szó, mely e díszterem dobogójáról hangzik el, ma is messzehangzik; ahhoz a közönséghez jut el, mely a Társaságot ma is mint legfőbb irodalmi fémjelző hivatalt ismeri el, s amely a magyar társadalomnak bizonyosan egyik legértékesebb, áhítatos és lelkes rétege.

Irodalmi társaságok néha túlélnek a célokat, melyeknek ápolására alakultak: a Kisfaludy Társaság sem szerénykedhet e napon, nem mondhatja, hogy létezésének célja még mindig az, ami volt száz év előtt: egy romantikus magyar tehetség, Kisfaludy Károly emlékének ápolása. A Társaság jelentőségében már régen túlnőtte az alapító baráti kör által elgondolt kereteket. Az évszázad, melyre a Kisfaludy Társaság ma visszatekinthet, nagy nevekkel gazdag; a Társaság büszkén hivatkozhat reá, hogy működtetésének legjobb ideje egybeesik a magyar irodalom hőskorával, a tündöklő, csillaghullástól fényes időszakokkal, a Társaság joggal vallhatja, hogy a magyar szellemi élet e rendkívüli pillanataiban gyűjtője, összefogója, felfedezője, bírása és a szó nemes értelmében ügynöke tudott lenni a magyar irodalomnak. Volt egy időszak, amikor minden magyar író szíve megdobogott a gondolatra, hogy valaha, valamely művével elnyerheti a Társaság dicséretét. Volt egy időszak, amikor a Társaság valóságosan is az volt, ami ma már csak, sajnos, hivatalosan: a magyar irodalom Pantheonja és legfőbb ítélőszéke. Volt egy idő, ami-

kor nem élt költő a hazában, aki nem óhajtott volna a Társaságnak tagja lenni. Ez a korszak elmúlt. A Társaság, amely nemes hagyományait ápolja, amely megajándékozta a magyar közművelődést külföldi lángelmék értékes és becses fordításaival, amely felismerte s a nagyszalontai ismeretlenségéből magához ölelte Arany Jánost, amely az üldöztetés, a lélektiprás évtizedeiben rejtekutakon hűségesen szolgálta a magyar irodalmat, amely meg tudott újhodni és fel tudott támadni az elnyomás kazamatájából is, a Társaság, amely nekünk az volt, ami a franciáknak a Goncourt-fivérek emlékének ápolására alapított akadémia, ez a nagymúltú, dicsteljes emlékekkel ékes, előkelő és lelkes Társaság a mai napon, ha őszintén megcsinálja százéves működése mérlegét, nem állíthatja többé jóhiszeműen, hogy az, ami volt a múltban: a magyar irodalom legfőbb, elfogulatlan, a nemzet legkülönb és legbecsesebb érdekeit pártatlanul és politikamentesen szolgáló, eszmei egyesülése. Mikor ezt mondjuk, nem becsüljük kevésre a Társaság jelenkori működését; akik nem értünk egyet irodalompolitikai szempontjaival, tudjuk értékelni hagyomány-ápoló, napi ízlésen és divaton túlemelkedő, a múlt értékeit konzerváló szándékait. Ma, amikor a Társaság százéves múltjával áll a magyar közvélemény előtt, inkább fájdalmas csalódottsággal, keserű lemondással állapítjuk meg, hogy a Társaság éppen e válságos évtizedekben, mikor a magyarság kultúrájával áll és bukik az idő ostoba és kegyetlen harcában, mikor a magyar szó e gázbombás, szellem-ellenes és acsarkodó világban egyetlen fegyverünk, nem tudott az lenni, amire múltja és céljai kötelezték. A Társaság ez évtizedekben, igen, a meghasonlás, az erjedő eszmék, a világnézeti villongások évtizedeiben nem tudott összekötő pánt lenni a ketészakadt magyar szellemvilágban; nem, inkább ék volt, s elmélyítette a szakadékot. A Társaság nem tudott megmaradni ítélőbírának „jobb” és „bal” oldal között; pártot vállalt, pártot ütött. Szándékai lehettek nemesek, de pártállásának következményei a magyar irodalomra tragikusak és messzehatóak.

Meddő játék eltűnődni, vajon azok, akiknek emlékére néha irodalmi társaságok alakulnak, tagjai volnának-e ma a nevükkel ékeskedő egyesülésnek? – vajon a huszonhatéves forradalmár Petőfit tagjai közé választaná-e a Petőfi Társaság, s vajon azt az Arany Jánost, kinek „felfedezése” joggal egyik büszkén hirdetett érdeme a Társaságnak, s aki nemcsak az „Elveszett Alkotmány”-t írta, hanem a „Nagyidai cigányok”-at is, vállalná-e úgy és azzal a hűséggel a Társaság, mint vállalta nyolc évtized előtt? Meddő játék, de tanulságos. Mert Ady például, hogy csak egyetlen nevet említsünk, nem volt tagja a Társaságnak; s nemcsak azért nem volt, mert a Társaság irodalompolitikája nem vállalhatta őt, hanem, mert ő sem vállalhatta a Társaságot. A szakadék, amely a Kisfaludy Társaság olympusi magaslata körül tátong, mindegyre mélyebb. A nacionalista Barrès-t és a „dekadens, kozmopolita” Proustot soha nem választotta olyan távolság világnézetben s egymás megbecsülésében, mint a Kisfaludy Társaság egy-egy jutalmazottját azoktól a hazai íróktól,

akiknek nevét a Társaság nem ejti ki. A Goncourt-Akadémia világraszóló jelentőségű díjával tudta jutalmazni nemrég a fiatal Malraux-t, kinek szélső-baloldali meggyőződése közismertek, s Malraux megmaradt Malraux-nak, s a Goncourt-Akadémia megmaradt pártatlan, tisztelt irodalmi ítélőszéknek. Mi tiszteljük a Kisfaludy Társaság hagyományait, de a szép ünnepen nem hallgathatjuk el, hogy éppen hagyományai szellemében nélkülözzük újabkori megnyilvánulásait. Nem tudunk arról, hogy a Társaság szolidáris-e az az írói nemzedéssel, amely múlhatatlanul, az idő, az élet és a szellem törvényei szerint, a jövő arcát figyelni, likvidálni óhajtja a múltból mindazt, ami a magyar közéletben szellemi és anyagi feudalizmus, s természetes kötelességének érzi, hogy a szellem fegyvereivel hadat üzenjen mindenfajta reakcióinak? A tisztelet, igen, a múltjának, hagyományainak minden magyar író részéről kötelesen adós megbecsülés készlet reá, hogy a századik születésnapon elmondjuk e kérdéseket. Nem vagyunk olyan gazdagok, sem olyan erősek, hogy nélkülözni tudjunk egy élő, pártatlan, elfogulatlan Kisfaludy Társaságot. Szeretnők hinni, hogy a századik születésnap nemcsak egy dicső-múltú aggastyán emlékünnepe. Szeretnők hinni: de nem hisszük.

(1936)